

Jyrki Hakapää

Kirjojen historiaa Lyonissa

Kirjahistorian kansainvälinen järjestö *The Society for the History of Authorship, Reading and Publishing* (SHARP) järjesti viime heinäkuussa kahdennentoista vuosikonferenssissa Lyonissa. Kirjahistorian kannalta Lyonin valitseminen kokouspaikaksi oli luonnollista: konferenssin järjestämisestä päävastuussa olleen tutkimusinstituutti *Institut d'histoire du livre*n johdolla kaupunki on nykyään ranskalaisen kirjahistorian tutkimuksen keskus. Itse konferenssi järjestettiin Lyoniin muutama vuosi sitten muuttaneen *École normale supérieure, lettres et sciences humaines'n* tiloissa.

SHARP:in saapuminen Euroopan puolelle – kokouksia on tavattu pitää vuorovuosittain Pohjois-Atlantin kumminkin puolin – näyttää johtaneen konferenssin kansainvälistymiseen sekä osallistujamäärän nousuun. SHARP on vahvasti angloamerikkalainen järjestö, jonka hieman yli tuhannesta jäsenestä reilut puolet tulee Yhdysvalloista. Tämänkertaiseen tapahtumaan otti osaa vajaat 200 osallistujaa. Runsaan pohjoisamerikkalaisen sekä suhteellisen monipuolisen mutta läntisesti painottuneen eurooppalaisen edustuksen lisäksi tutkijoita saapui esimerkiksi Australiasta ja Uudesta-Seelannista, Etelä-Afrikasta sekä Intiasta. Vaikka järjestön globaalilla leviämisellä saatetaan kehuskella, niin useimmiten kyse on kuitenkin englanninkielisistä maista tai ainakin kyseistä kieltä taitavista tutkijoista.

Ranskalaisen kirjahistorian perinteet

Lyonin rooli niin kirjan historian kuin kirjahistorian muotoutumisessa oli isäntien ensimmäinen ja luonnollinen esittelykohde. Lyonissa toimivan ja yhtenä konferenssin järjestäjätahona toimineen *École nationale supérieure des Sciences de l'Information et des Bibliothèques'n* kirjahistoriallisesta tutkimustoiminnasta vastaava Dominique Varry esitteli Lyonin 500-vuotista historiaa kirjapainokeskuksena.

Tällä, kuten niin monella muullakin, saralla Lyon on ollut perinteisesti Pariisin jälkeen Ranskan toinen keskus. Kaupungin tärkeydestä huolimatta jopa Ranskan kaltaisessa suhteellisen pitkäikäiset kirjahistorian tutkimuksen perinteet omaavassa maassa saatettiin valitella, miten lyonilainen kirjahistoria on toistaiseksi keskittynyt vahvasti 1700-lukuun ja valistuksen aikaan, kun taas aikaisempia vuosisatoja

tunnetaan huonommin. Valistukseen ja vallankumoukseen liittyvät painotuotteet ovat varastaneet tutkimuksen päähuomion. Varry itse esitteli useita piraatti- tai laittomia painoksia, tunnistettavissa lyonilaisiksi tuotteiksi vain pitkän salapoliisityön jälkeen paperilaadun, vinjettien ynnä muiden itse teksteihin liittymättömien tuntomerkkien kautta. Tällä tavalla Varry on osoittanut useiden valistusajan kiellettyjen tekstien painetun 1700-luvun jälkipuoliskolla myös Ranskan rajojen sisäpuolella eikä pelkästään ulkomailla, kuten tähän asti on usein luultu.

Maineestaan huolimatta Lyonin entinen kirjapainokeskus, Rue Merciere, ei enää pitkään aikaan ole ollut entisensä. Painotalojen ja kirjakauppojen sijasta katu on nykyään täynnä turistiravintoloita. Talot ovat kuitenkin samoja, joten Varryn opastamana ja mielikuvituksen voimalla ensimmäisen kerroksen ravintolaelämän saattoi sulkea pois ja pohtia ylemmissä kerroksissa toimineiden kirjapainojen elämää.

Itse kirjahistorian alaa sekä sen kehittämistä päästiin juhlimaan, kun ranskalaisen kirjahistorian uranuurtaja Henri-Jean Martin toivotti konferenssiväen tervetulleeksi. Martinin ura kattaa koko tutkimusalan modernin aikakauden. Hän aloitti Lucien Febvren kirjoituskumppanina vuonna 1958, yhteistyön tuloksen tuolloin ollessa kirjahistorian perusteokseksi arvostettu *L'Apparition du Livre*. Ura jatkui muun muassa 1980-luvun kuluessa monumentaalisen viiteen osaan jaetun *Histoire de l'édition française* toimittajana yhdessä Roger Chartierin kanssa. Myöhemmin kaupungin järjestämä vastaanotto olikin omistettu nimenomaan Martinin elämäntyön kunnioittamiseen.

Martinin kunnioittamisen ohella Roger Chartierille oli varattu keskeinen puheenvuoro. Chartier käytti sen tarkastellen painotuotteiden syntyyn ja muokkautumiseen vaikuttaneita monipuolisia vaiheita ja niiden vaikutusta lopulliseen tuotteeseen, tekstien vastaanoton muuttuvia muotoja sekä painettujen kirjoitusten suhdetta yhteiskuntaan ja muihin taiteen tai tiedon välitysmuotoihin. Vaikka Chartier viittasikin otsikossaan konferenssin teemaan ”crossing borders”, hän ei paneutunut niinkään eri valtioiden, kieli- tai kulttuurialueiden rajojen tarkasteluun. Sen sijaan hän keskittyi painotuotteiden suhteisiin muiden tieteen ja taiteen välittämiseen ja esittämiseen käytettyjen muotojen kanssa. Chartierin tarkoituksena oli osoittaa, ettei kirja tai kirjallinen elämä ole ollut oma suljettu kokonaisuutensa, vaan muun muassa teatterin keinot ja esitystavat ovat muokanneet niin kirjojen tyyliä kuin myös lukutapoja. Kirjoittajat, kustantajat ja painajat ovat ottaneet käyttöönsä puhutusta esittämistä tuttuja tehokeinoja, joita on sovellettu painetun tekstin muotoon.

Rajat ylittävä kirjahistoria

SHARP:in omalta puolelta tärkeimmäksi teemaksi nousi esiin kirjahistorian teemojen kansainvälisyyden painottaminen. Muutaman vuoden takaisen järjestön puheenjohtajan Simon Eliotin isännöimänä pidettiin konferenssin ainoa yhteinen paneeli. Siinä kuusi tutkijaa eri puolilta maapalloa pyrki esittelemään omaa, usein paikallista, näkemystään kansainvälisestä kaunokirjallisuuden historiasta 1850–1950. Tosin itse tutkimustuloksia enemmän paneelin oli tarkoitus pohtia, mitä kansainvälinen kirjahistoria voisi itse asiassa olla ja edustaa. Puhujat viittasivat usein erilaisten kulttuuritaustojen synnyttämiin uudenlaisiin tulkintoihin kieli- ja kulttuurirajat ylittäneistä teoksista. Paneelin jälkeisessä keskustelussa nostettiin esiin myös muunlaisia kansainvälisyyden teemoja. Lukijoiden monimuotoisia kokemuksia ja tulkintoja painottaneiden esitysten ohelle ehdotettiin päinvastaista erilaisten ja toisistaan kaukaistenkin lukijakuntien yhteyksien tai yhteisöllisyyden tutkimista Benedict Andersonin luoman *imagined communities* -teeman avulla. Sen lisäksi tarkasteltaessa kirjapainojen ja -kauppojen sekä muiden välittäjien toimintaa verkostojen teema sekä erilaiset taloudelliset näkökulmat tulivat mainituiksi.

Sinänsä pyrkimys suuntautua uudelle kansainväliselle tutkimusuralle myönnetään vain vanhojen toteamusten uudelleenlämmittämiseksi. Jo 1980-luvun alussa Robert Darnton totesi, ettei kirjoilla ole rajoja. Tästä huolimatta kansalliset projektit ovat tähän asti olleet luonnollisin tapa kerätä tietämystä yhteen ja tuottaa suurimittaisia ja julkisuutta saavia kirjahistorian alan perusteoksia. Nyt tutkijat tuntuvat pyrkivän palaamaan hieman ”takaisinpäin”, mutta etsivän vielä uutta reittiä.

Yksi ongelma on toistaiseksi hieman liian yksinkertaisesti ymmärretty siirtyminen kansallisesta tai kotimaisesta tutkimusotteesta kansainväliseen ajattelutapaan ja siitä johtuva teemojen yksinkertaistaminen. Toisaalta yhteisten tutkimustapojen ja -teemojen etsiminen tuntuu menevän hieman liian pitkälle: kirjahistoriahan ei alun perinkään ole perustunut millekään yhteiselle metodologiselle periaatteelle, vaan alaa on määrittänyt sen kohde, kirja. Minkä takia nytkään pitäisi luopua tai rajoittaa aikaisempaa ja laajasti hyväksyttyä käsitystä kirjantutkimuksen vaatimista monipuolisista metodologisista otteista ja lähestymistavoista?

Myöhemmissä seuraamissani sessioissa kaksi ruotsalaista tutkijaa eritteli näitä ongelmia osoittaen teemojen limittymisen sekä kompleksisuuden. Esitellessään 1900-luvun lopun Ruotsissa käytyä kirjojen myyntiä internetin kautta Lundin yliopiston kirjallisuustieteen laitoksella väitöskirjaansa valmisteleva Ann Steiner painotti, kuinka kansainvälinen ja kotimainen kirjojenmyynti ja lukeminen liittyvät toisiinsa. Internetin kautta toimivat kirjakaupat mahdollistivat 1990-luvun kuluessa entistä paremman

ulkomaisten sekä alkuperäiskielisten teosten levittämisen ja myynnin Ruotsissa. Niin myyjät kuin ostajatkaan eivät kuitenkaan tehneet kotimaisen ja ulkomaisen tarjonnan välillä suurempia periaatteellisia eroja, ja kaupankäynnin alalla vain kummankin kokonaisuuden tarjoaminen mahdollisti ylipäättänsä kaupanpidon. Kansainvälisyyden ja kotimaisuuden lähestyminen toisiaan tukevina eikä erillisinä ilmiöinä näyttää olevan suuremmissa eurooppalaisissa maissa uudehko ja kiinnostusta herättävä tutkimusasetus. Pienempien kielialueiden piirissä kyse taitaa olla hyvinkin todellisesta tilanteesta: esimerkiksi Suomen 1800-luvulta, keskeltä kansallisen kulttuurin tukemispyrkimyksiä, nousevat esiin 1850-luvun kommentit kirjakauppojen pitämisen mahdottomuudesta vain kotimaisia painotuotteita myyden: kaupankäynnin jatkuvuuden kannalta tarpeellisten voittojen turvaamiseksi oli maaseutukaupungeissakin syytä tarjota runsas valikoima ruotsalaisia teoksia. Samoin voidaan muistaa monet 1840-luvulta esitetyt kehotukset, joiden mukaan kotimaista vähäistä kirjatutantoa oli lisättävä ja suomen kieltä kehitettävä tuottamalla käännöksiä ulkomaisista teoksista.

Steinerin lisäksi jo pitkään kirjahistorian kansainvälisyyden teemoja pohtinut Upsalan yliopiston tutkija Eva Hemmungs-Wirtén esitti konferenssin ainoassa teoriaan paneutuneessa sessiossa olevansa huolissaan kansainvälisyyden ymmärtämisestä liian yksipuolisesti. Lähtökohdaksi hän otti konferenssin kutsukirjeen, joka oli painottanut Pohjois-Atlantin ylittämiseen liittyviä rajoituksia, joita kirjat saattoivat kohdata, ja jotka saattoivat pitää eri kirjojen yhteisöjä toisistaan erillään ja miten näiden esteiden yli on pystytty erilaisia painotuotteita välittämään.

Kansainvälisyys on harvoin kuitenkaan pelkästään kahden selkeästi toisistaan erottuvien osapuolen välistä vuorovaikutusta, joten Hemmungs-Wirtén kehotti omaksumaan monipuolisemman ja varsinkin maantieteellisten, valtiollisten tai kielellisten rajojen mustavalkoisuutta välttelevän asenteen. Tutkijoiden ei olisi syytä jakaa maapalloa kirjahistoriallisesti eriytyneihin segmentteihin ja pitää kansainvälisenä tutkimuksena pelkästään näiden erillisten segmenttien yhteyksiin keskittyviä teemoja – tai eri segmentteihin erikoistuneiden tutkijoiden saattamista yhteen samoissa sessioissa. Näin oli tietysti määrin päässyt käymään aikaisemmin mainitussa konferenssin pääpaneelissa kunkin esiintyjän keskittyessä oman kulttuurialueensa responssiin johonkin ulkopuolelta tulleesta kirjallisesta ilmiöstä.

Konferenssin arkipäivää

Konferenssin päivät kuluivat seuraten useiden rinnakkaisten sessioiden seasta niitä omalta kannalta kiinnostavimpia. Valinnanvaraa oli sängen mukavasti. Järjestäjät olivat viisaasti pyrkineet jakamaan

sessiot niiden teemojen (kirjakauppa, käännökset, kirjoittajat, kuvitus ja niin edelleen) eikä ajallisten tai paikallisten määreiden mukaan. Tällä tavalla angloamerikkalaiset tai ranskalaiset teemat eivät päässeet ottamaan pääroolia tai suurinta yleisöä, vaan vähemmässä määrin konferenssissa edustetut alueet pääsivät myös mukavasti esiin. Omalta osaltani merkittävin muutos edellisiin järjestön konferenssiin oli entistä useampien sessioiden paneutuminen kirjanvälityksen historiaan. Varsinkin Euroopan puolella tähän teemaan tuntuu keskittyvän yhä useampi tutkija.

Suomesta oli tällä kertaa kolmen tutkijan muodostama edustus: aikaisemmin keväällä Helsingissä väitellyt Kirsti Salmi-Niklander kertoi nuorten naisten tavoista kohdata ja harjoittaa kirjoittamista, keskustelua sekä julkaisemista 1800-luvun lopun Suomessa. Turun yliopiston Historian laitoksella väitöskirjaansa valmisteleva Leila Koivunen esitteli tutkimustaan 1800-luvulla Brittein saarilla julkaistujen Afrikkaan suuntautuneista tutkimusretkistä kertovien julkaisujen kuvituksesta paneutuen senaikaisten Afrikkaan kohdistuneiden käsitysten muokkautumiseen. Allekirjoittanut käsitteli vuorostaan ranskalaisen kirjallisuuden vastaanottoa Suomessa 1800-luvun alkupuolella keskittyen sensuuriviranomaisten ja kirjakauppiaiden näkökulmiin. Kukin meistä kolmesta tuntui olevan sangen tyytyväinen niin koko konferenssin kuin oman sessionsa antiin. Sessioiden jaottelu mahdollisti sen, että ainakin omassa sessiossani jopa kaukaiseen Suomeen liittyvä teema ei synnyttänyt pelkästään Suomen oloja valaisemaan pyrkiviä yleisluontoisia kysymyksiä, vaan myös laajempikantoisia kommentteja kirjallisuusarvostelujen sekä sensuurin olemuksesta sekä näiden kirjallisuuden ovenvartijoiden toiminnasta.

Suurin konferenssin sekä koko järjestön puute on mielestäni saksalaisten tutkijoiden ja tutkimusperinteen lähes täydellinen puuttuminen: neljä vuotta aikaisemmin Mainzissa pidetty SHARP:in konferenssi ei tunnu vetäneen paikallisia tutkijoita kansainväliseen toimintaan. Toisaalta juhlapuhujista huolimatta jopa ranskalainen edustus jäi lopulta sangen pieneksi. Vaikka konferenssi oli kaksikielinen, käytännössä ranskan kieli oli selkeästi vähemmistössä. Tästä huolimatta juuri monien merkittävien kirjahistorioitsijoiden paikallaolo mahdollisti elävän kosketuksen myös ranskalaiseen alan tutkimukseen. Konferenssin ohjelma ja abstraktit ovat edelleen löydettävissä osoitteessa <http://ihl.enssib.fr/siteihl.php?page=131>. Samaisella sivustolla luvataan lähitulevaisuudessa julkaista valittuja konferenssiesitelmiä.

Seuraava SHARP:in vuosikonferenssi järjestetään heinäkuussa 2005 Halifaxissa Kanadassa. Lisätietoa tästä tapaamisesta löytyy SHARP:in kotisivujen kautta [<http://www.sharpweb.org>]. Eurooppalaisittain mielenkiinto rupeaa kuitenkin kohdistumaan vähitellen vuoden 2006 tapaamiseen Haagissa. Tämän

konferenssin järjestäjät ovat olleet aikaisin liikkeellä ilmoittaen muun muassa tukevansa itäeurooppalaisten tutkijoiden osallistumista, saksankielisen tutkimuksen esittelyä sekä pyrkivänsä järjestämään konferenssin ohessa jatko-opiskelijoille suunnatut koulutuspäivät. Reilut kymmenen vuotta vanhana kansainvälisenä järjestönä SHARP näyttääkin ottavan nuoret tutkijat erittäin hyvin vastaan ja pyrkivän myös tällä tavalla tukemaan edustamansa alan kehitystä.

Kirjoittaja tekee jatkotutkimusta Helsingin yliopiston historian laitoksella.